

Kolik mluveného jazyka potřebuje student?

Danuše Varadinová

Katedra německého jazyka PdF UP v Olomouci

Souhrn

Článek se zabývá otázkou, do jaké míry je možno připustit jevy mluveného jazyka ve vyučování gramatiky. Mluvený jazyk je velmi rozšířený a jeho typické jevy se prosazují postupně také v psaném jazyce, neboť mluvený jazyk má jednodušší normy a je celkově svobodnější. Pro použití té či oné jazykové variety je nutno mít na mysli: druh komunikace (mluvení, psaní) a konkrétní druh textu.

Závěrem je třeba zdůraznit, že jevy mluveného jazyka patří samozřejmě do gramatických seminářů na vysoké škole, nicméně s tímto omezením: pouze „normálně jazykové“ a běžně hovorové jevy gramatické a lexikální lze podle mého názoru připouštět a studentům zprostředkovávat.

Klíčová slova

Spisovný jazyk, jazykové variety, mluvený jazyk, psaný jazyk, hovorové jevy, jazykové normy, druhy textu, vývojové tendence, problémové jevy.

Resumé

Wie viel gesprochene Sprache braucht der Student?

Der Artikel beschäftigt sich mit der Frage, wie weit Erscheinungen der gesprochenen Sprache im Grammatik-Unterricht zugelassen werden können. Die gesprochene Sprache ist sehr verbreitet und ihre typischen Erscheinungen setzen sich immer mehr auch in der geschriebenen Form durch, denn die gesprochene Sprache hat einfachere Normen und ist im Allgemeinen freier. Für den Gebrauch der einen oder der anderen Sprachvarietät sind zwei Aspekte von größter Wichtigkeit: die Art der Kommunikation (Sprechen, Schreiben) und die konkrete Textsorte.

Abschließend ist festzustellen, dass die Erscheinungen der gesprochenen Sprache selbstverständlich in die Grammatik-Seminare an der Hochschule gehören, allerdings mit folgender Einschränkung: Nur normalsprachliche und umgangssprachliche Erscheinungen der Grammatik und der Lexik sind meiner Ansicht nach zuzulassen und zu vermitteln.

Schüsselwörter

Standardsprache, Sprachvarietäten, Gesprochene Sprache, Geschriebene Sprache, Erscheinungen der Umgangssprache, Sprachnormen, Textsorten, Entwicklungstendenzen, Problemerscheinungen.

Summary

How much spoken language does the student need?

This article tries to answer the question to what extent it is permissible to accept the elements of spoken language in grammar lessons. Spoken language is so widely used that its elements are gradually applied in writing, the reason of it being its simpler norm and less rigid nature. The choice between the spoken and written norm is determined by: the type of communication (speaking, writing) and the specific type of the text.

In conclusion it is necessary to stress that although the elements of spoken language form an integral part of academic grammar seminars, there are certain limitations: only standard and common spoken language elements of grammar and lexis can, in my opinion, be used and taught to students.

Keywords

Standard language, Language variants, Spoken language, Written language, Elements of spoken language, Language norms, Types of texts, Development tendencies, Problematic issues.

Kolik mluveného jazyka potřebuje student?¹

Stále více mne zaměstnává problém, *do jaké míry mohu jako vyučující němčiny na vysoké škole připustit jevy mluveného jazyka ve výuce gramatiky*. Jazyk se vyvíjí rychleji než dříve – pobyty našich studentů a studentek v německy mluvících zemích jsou stále častější, vracejí se vyzbrojeni hovorovým jazykem či dokonce dialektem zpět do školních lavic. Máme připravovat studující, budoucí učitele němčiny, pro výuku na základní škole výhradně zprostředkováváním spisovného jazyka, nebo je současně připravovat „pro život“ seznamováním s jazykovým systémem v celé jeho šíři? V tom případě se bez mluveného jazyka nemůžeme obejít.

¹ Název je parafrází známého titulu lingvistické literatury „Wieviel Grammatik braucht der Mensch?“ (Vydali Theo Harden/Cliona Marsch, indicium verlag GmbH, München 1993.)

Termíny a odborná literatura

V užití termínů vládne obvyklá nejednotnost. Současné německé pojetí upřednostňuje termíny „mluvený jazyk“ a „psaný jazyk“ (gesprochene Sprache, geschriebene Sprache), kterými se rozumí typické jevy v těchto stylových varietách. Takže mluvíme-li o jevech psaného jazyka, máme na mysli vybroušený spisovný styl, mluvíme-li o mluveném jazyce, máme na mysli typické jevy hovorové. Mluvený jazyk a psaný jazyk jsou tedy variantami, stylovými rovinami „standardního jazyka“ (Standardsprache) a mají své vlastní normy (1, s. 131 – 133). Dále se užívá tradičních termínů Umgangssprache, Alltagssprache, Schriftsprache. Výraz Hochsprache je na ústupu. Naopak moderní je Sprechsprache.

Základní odborná literatura: Braun P.: „Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache“ (2) a Glück H. / Sauer W.W.: „Gegenwartsdeutsch“ (3).

Co se týče běžných učebnic němčiny pro základní školy, mnoho hovorových jevů zde nenajdeme. Naproti tomu nejnovější cvičebnice gramatiky (přibližně na úrovni Mittelstufe) představují pro tuto problematiku velmi dobrý zdroj. Jde především o dvě učebnice: Rug W., Tomaszewski A.: „Grammatik mit Sinn und Verstand“ (4) a „Grammatik für Fortgeschrittene“ autorek Hall a Scheiner (5). První z nich se snaží o klasifikaci z hlediska těchto variant například tím, že uvádí seznamy spisovných a hovorových předložek či seznamy spisovných a hovorových ustálených spojení.

Pokud jde o odborné články, chtěla bych alespoň uvést: „Tempus – gesprochene und geschriebene Welt“ od M. Hennig (6, s. 227 - 232), shrnutí hovorových jevů od J. Nového pod názvem: „Mluvená němčina a její charakteristické vlastnosti“ (7, s. 153 - 154) a v neposlední řadě sérii článků pod názvem „Entwicklungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache – Normen – Deutsch als Fremdsprache“ (8).

Postavení mluveného jazyka aneb která němčina je lepší?

Dříve jsem říkala svým studentkám a studentům: „Řekněte to prosím lépe, správně“ a myslela jsem tím spisovně. Nyní se této formulaci vyhýbám, neboť která němčina je vlastně lepší? K tomu jeden citát: „*Wir wollen deutlich machen, dass gesprochene Sprache keinesfalls „schlechteres Deutsch“ ist*“ (4, s. 300). Souhlasím s tímto tvrzením, neboť obě jazykové varianty mohou být jak dobré tak špatné. Pro rozhodnutí, které slovo, který jazykový prostředek použiji v konkrétním případě, je nutný cit pro stylové roviny a zabarvení. Například Duden, (9, s. 15) uvádí tuto stupnici: *dichterisch, gehoben, bildungssprachlich, normalsprachlich, umgangssprachlich, salopp, derb, vulgär.*

Tyto nuance lze také aplikovat na gramatické jevy, ovšem jen v omezené míře. Existují lexikální výrazy a gramatické jevy, které působí příliš nedbale, proto se hodí méně pro vyučování. Máme stupně jako: *erhalten* – *bekommen* – *kriegen* nebo *entwenden* – *stehlen* – *klauen*,² v oblasti gramatické pak páry: *Ich käme, ginge* – *ich würde kommen, gehen* (normalsprachlich – umgangssprachlich) nebo *ich fände* – *ich würde finden* (bildungssprachlich až gehoben – umgangssprachlich až normalsprachlich).

Mnohdy chybí neutrální výraz. Na tomto místě bych chtěla uvést český příklad. V časopise Univerzity Palackého byl před dvěma lety uveřejněn článek v lehčím tónu: „Chodíme k lékaři se zuby nebo se zubama?“ 1. varianta je hyperkorektní, tedy již knižní. 2. varianta je příliš hovorová. Autor doporučuje, dokud se nevytvoří neutrální výraz, abychom chodili k zubaři s jedním zubem nebo s celým chrupem (10, s. 1).

Vztah mezi variantou a druhem textu

Pro použití vhodné varianty je nejen rozhodující, zdali mluvím nebo píšu, ale také konkrétní druh textu. Příklady můžeme najít v již zmiňovaném článku M. Hennig k problematice slovesných časů. Autorka dokazuje statisticky úzkou souvislost mezi jednotlivými časy a druhy textu.

Vraťme se k hlavnímu tématu: Kolik mluveného jazyka patří do vyučování gramatiky na vysoké škole? Studující Pedagogické fakulty v Olomouci studují dva semestry morfologii a jeden semestr syntax. Mluvený jazyk tu není systematicky zprostředkováván, jen případ od případu, a to na základě učebnice „Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik“ autorů Dreyer a Schmitt (11). Teprve ve 4. ročníku dostanou studenti ve výběrovém semináři přehled typických mluvených jevů podle 20. kapitoly učebnice *Grammatik mit Sinn und Verstand* (4).

Příklady problémových jevů

1. Předložky – kolísání v pádu.

Wegen dem Europacup-Spiel war kein Mensch auf der Straße.

Während dem Gottesdienst haben sie draußen Blasmusik gemacht. (4, s. 308)

Na těchto a podobných příkladech ukazují studujícím, jak je důležitá vyváženost lexikální a morfo-syntaktické stránky jazyka. *Wegen mir* už odpovídá spisovné normě.

² Z didaktických důvodů zjednodušeno, Duden č. 8 uvádí na 70 výrazů s významem *wegnehmen*.

2. Zeměpisná jména

Výrazy rodu mužského jako *nach/in Libanon, Irak* apod. se již připouštějí, zatímco *nach der Schweiz* považují rodilí mluvčí za příliš hovorové.

3. Konjunktiv préterita versus *würde* + infinitiv

Obliba opisného tvaru nezadržitelně stoupá, objevuje se i ve spojení s pomocnými slovesy *sein* a *haben*. *Würden Sie so freundlich sein und das Paket mitnehmen?* (11, s. 270)

Ich würde ein großes Haus haben und jeden Abend Gastgeber sein.

Ich hätte ein großes Haus und wäre jeden Abend Gastgeber. (4, s. 41)

Autoři zde upozorňují na jemný stylistický rozdíl: V první větě jde o nerealistické pohrávání s myšlenkou, druhá věta zní údajně realističtěji.

Nespisovný tvar *ich bräuchte* je velmi rozšířený, zvláště v jižní jazykové oblasti, mnozí němečtí vyučující jej běžně používají i ve formálním projevu.

4. Kolísání v konjugaci

Er ist bei dem lauten Knall sehr erschrocken (hat sich erschrocken/erschreckt). (5, s. 29) Studující bývají opravdu zděšeni, když jsou jim prezentovány všechny variace slovesa *schrecken*.

5. Kolísání v užití částice *zu*

Sie half ihm (,) das Gepäck zu verstauen. (12, s. 363)

Plakát na Bayreuthské univerzitě hlásal: *Wir lernen zu töpfern.*

Du brauchst nicht kommen. - *Brauchen* (většinou ve spojení s negací) se již přiřazuje k modálním slovesům a používá se čím dál více bez *zu*, i když: „In der geschriebenen Sprache wird das *zu* vor dem Infinitiv meistens noch gesetzt.“ (12, s. 154)

6. Účelové věty s *dass*

Was hast du für große Ohren? Dass/damit ich dich besser hören kann. (13, s. 66) Podobně jako u tvaru *bräuchte* nejde o novou tendenci, ale o starší užití. Rozlišení českého *aby*, pro mnohé studující tak obtížné, se tím ještě víc komplikuje.

7. *Weil* (*obwohl, während*) – jako spojky souřadící

Das verstehe ich nicht, weil - du sprichst so abstrakt. (4, s. 308)

Pokud český student/studentka používá při promluvě hovorové jevy, je tu více aspektů ve hře. K mnoha hovorovým projevům u Čechů dochází často nevědomky vlivem interference. Např. nácviku vět s *weil* s 2. pozicí slovesa ve

větě (Verbzweitstellung) se zpravidla studující brání, ale při spontánním projevu se této „chyby“ dopouštějí, především v delších větách.

8. *Obwohl* = *trotzdem*.

Trotzdem es regnet,... Slovníky již zaznamenaly tento hovorový jev, ale rodilí mluvčí jej zpravidla zásadně odmítají. Je tedy nutno trpělivě nacvičovat užití *obwohl* ve větách vedlejších a *trotzdem* ve větách hlavních.

9. Slovesné časy

Hovorové užití slovesných časů je, jak výše uvedeno, velmi nepřehledné. Zde zůstáváme důsledně u spisovného užívání, ale seznamujeme s novým časem nazývaným německy *Doppelperfekt*.

10. Nepřímá řeč

V této oblasti se vyvíjejí dva systémy s odlišnými pravidly, jak výstižně prezentuje „Grammatik mit Sinn und Verstand“ v 10. kapitole. Jde o jevy neobyčejně zajímavé, ale také velice obtížné.

Co říci na závěr? Jsem přesvědčena, že typické jevy mluveného jazyka musí být součástí výuky gramatiky. Ale jen do určité míry. Jen běžné hovorové jevy lze akceptovat nebo dokonce učit. Příliš hovorové raději ne. Ale každý vyučující by měl pravidelně sledovat vývoj jazyka, neboť co dnes působí příliš hovorově, může být zítra běžně hovorové, případně již spisovné.

Literatura:

1. GÖTZE L. Normen – Sprachnormen – Normtoleranz: In: DaF 3, 2001, 131 – 133.
2. BRAUN P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Kohlhammer 1998.
3. GLÜCK H., SAUER W.W. Gegenwartsdeutsch. Stuttgart 1990.
4. RUG W., TOMASZEWSKI A. Grammatik mit Sinn und Verstand. Klett 1997.
5. HALL K., SCHEINER B. Übungsgrammatik für Fortgeschrittene. Verlag für Deutsch 2002.
6. HENNIG M. Tempus - gesprochene und geschriebene Welt. In: DaF 4, 1998, 227 – 232.
7. NOVÝ J. Mluvená němčina a její charakteristické vlastnosti. Cizí jazyky roč. 44, 2000 / 2001, č. 5, 153, 154.
8. Entwicklungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache – Normen – Deutsch als Fremdsprache. In: DaF 1, 2, 2001, 2002.
9. DUDEN I. Die deutsche Rechtschreibung. Dudenverlag 1991.
10. BLÁHA O. Se zuby (zubama?) k zubaři? In: Žurnál, 23, 10. roč., Nakladatelství UP, Olomouc, 6.4.2001, 1.

11. DREYER H., SCHMITT R. Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik. Verlag für Deutsch, Neubearbeitung 1999.
12. DUDEN BD 9. Richtiges und gutes Deutsch. Dudenverlag 1997.
13. NEUNER G., SCHERLING T., SCHMIDT R., WILMS H. Deutsch aktiv Neu, Lehrbuch 1 B, Langenscheidt 1991.

Kontaktní adresa:

PhDr. Danuše Varadinová
Katedra německého jazyka
PdF UP v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc